

AZ ISTENEK HALNAK, AZ EMBER ÉL

Galina Nyikolájeva: **Ütközben**

Fordította: Makai Imre. Táncsis

Könyvkiadó, 1960

Egy márciusi éjszakán indul a történet. Moszkva utcái halotti-kék fényben ragyognak, a levegőben a «halál» szó leng. Emberek ezrei tartanak a Szakszervezetek Háza felé. Bent a nagy teremben fejnél megemelt koporsóban fekszik Sztálin. Nem a dicshimnuszok félistene már, a halál megfosztotta minden monumentalitásától. Az emberek úgy érzik, hogy a világukban rés támadt, hegy-csuszamiás történt, és isszonyú üresség tántog. A halottól búcsúzóik között van Valgan, egy vidéki traktorgyár igazgatója és Bahirjov, a gyár újjonnan kinevezett főmérnöke. Valgan szinte irigykedve gondol az elköltözöttre, mert az a halállal végérvényesen halhatatlanná vált; Bahirjov pedig most érzi igazán, «hogy élete is egy csepp az egész nép nehéz, de boldog — hibáktól és terhektől sem mentes de diadalmas mozgással teli — dús életében». És azt kérdezi magától, hogy mi távozik el ezzel a halállal és mi marad meg. A főmérnök kérdéseire az eljövendő hónapok, évek adják meg a választ.

E jelképesé nőtt márciusi éjszakát követő napon Bahirjov elfoglalja hivatalát. A gyár ragyogó, klasszikus homlokzata, Valgan erélye és a beosztottak feltétlen engedelmesége lenyűgözte, de a műhelyekben tapasztaltak gondolkodóba ejtették. A gyár technikája elmaradott, a termelés módja elavult, a selejt óriási. Bahirjov az az ember, aki egész életét a Szovjetunió technikai elsőbségére tette fel. Hozzálat a dolgok rendbeszedéséhez. A hibáitól sem mentes átszervezés során szembe kerül egymással Bahirjov — és és lassanként a munkások tábora — s a látszatra dolgozók, a jelentésekből élő hatalmasok csoportja.

A regényben kommunisták állnak egymással szemben. Az egyik oldalon az élettől, a fejlődéstől elszakadt megcsontosodtak, a másikon azok, akik a szüntelen fejlődésre eszközösznek. A konfliktusok drámai sorozatában kibomlik előttünk a hatalomtól való megittasodás egész genezise, az öntömjénezés, a személyi kultusz egész lélektana. A Valganok és Blikinek vállvetve küzdöttek a Nagy Honvédő Háború frontjain vagy a hátsországban. Oroszlánrészt vállaltak a gazdasági élet háború utáni talpraállításában. A sikerek önhittekké tették őket, megittasultak a saját dicsőségüktől. Úgy érezték, csak hódolat illeti meg őket, nem bírálókat. Önfényükbe zárkózva elszakadtak az élettől: bürokraták, parancsolgató félistenek lettek. Így a fejlődés gátjaivá váltak, tehát az élet kényszere hozza magával szükségképpen a detronizálásukat. Ők azok, akiknek távoznuk kell ama bizonyos márciusi halál után.

Újfajta pozitív hősök láznak fel ellenük, akik, bár nem mentesek az emberi hibáktól, nem egyszer tévednek, helytelen utakon járnak, de van hitük, és a hazára, a komunizmusra tették fel életüket. Rájuk gondolva érlelődik meg Bahirjovban a márciusi éjszaka kérdéseire adható válasz: «Hát te, Valgan eltávozol. De megmarad Anna és megmarad Szugrobin... Csubaszov, Kurgavov, Grinyin.»

Nem olyan emberfelettien tökéletesek mint éppen Nyikolájeva 1952-ben írt Aratás-ának Andreje vagy Valentinája, és mégis győznek, mert embernek érzik magukat, és azonosulnak a munkaadók és a földek dolgozóival. Mi az új tehát a megformálásukban? A szocializmus hősei is emberek — hibákkal és tévelygésekkel, de az ügybe vetett nagy hittel; és a szocializmus ügyét konkrétan, tehát emberiben közelítik meg: a haza és a nemzeti büszkeség oldaláról.

Bahirjov, miközben élete legnagyobb

harcát vívja a technikai elmaradottság felszámolásáért, magánéletének legnagyobb válságát éli át. A gyárban találkozik Tynával. Azzal az asszonnyal, aki — ha korábban találkoztak volna — nemcsak felesége, hanem társa, segítője is tudott volna lenni. De most már késő: mindketten máshoz tartoznak. A két nagyszerű emberben, minden meg gondolás, józanság ellenére is elemenátris erejű szerelem lobban fel. Mégsem lesznek házasságtörők. Nem az emberfeletti fokozott szocialista öntudat magyarázza ezt — mint az ötvenes évek elejének szovjet regényeiben — hanem az a nagyon is emberi és ezért szocialista gondolat, hogy nem lehetünk igazán boldogok a mások boldogtalansága árán.

A szerelem felfogásának modern, szocialista módjával találkozunk a regényben. Tyina lemond Bahirjovról, de úgy érzi, belehal. Vívódásában Karenina Anna jut az eszébe. Anna, mikor elvesztette szerelmét, elvesztett mindent. Tyinában csak egy nagy szerelem került a vonat alá. Karenina Anna egész életét a szerelem töltötte ki. Nem is tölthette ki más, hiszen csak annak élt. De Ő, Tyina, csak a szerelemnek él?...

Éppen itt fejleszti tovább Nyikolájeva — a szocializmus korának megfelelően — a tolsztoji hagyományokat. A szélesen hömpölygő és többszálú cselekmény egymásba fonódásának egyik helye és lehetősége Nyikolájevánál is a család. A család Tolsztojnál az élet hullámverésének legfőbb, Nyikolajevánál egy fő csomópontja. Tolsztoj nemeseinek élete elsősorban a család, no meg a társasági élet helyei vagy harcterek körül összpontosult. Nyikolájeva szocialista világban a család és a munkahely az élet két csomópontja. Ezért jut olyan jelentős szerephez Nyikolájeva regényeiben a gyárak, kolhozok ábrázolása is. És ezért nem kerül Tyina a vonat alá, mint Karenina Anna. Mert Tyina a magánélet, a család boldogságát elvesztette ugyan, de számára megmaradt a munka, a munkában megtalált boldogság.

Bahirjov felesége szép és hű asszony, Meg tudta teremteni férje számára a nyugodt otthon légkörét. Mégis, miért ke-

rült válságba a házasságuk? Mindez elég lett volna az elmúlt századokban; a szocializmus korában azonban nem elég! Milyen irigyen figyelte a főmérnök Csubaszov külsőleg jelentéktelen kis feleségét, aki asszonyi okosságával segítette a férjének, harcolt vele, örült sikereinek, érdekelte, amit a férje tett vagy gondolt. Ezt kapta volna meg Tynától is. Ezzel maradt adósa mindörökké a család melegében meghúzódó, mindig a gyerekekre hivatkozó, de voltaképp mindig csak önmagát néző felesége.

Nyikolájeva már az Aratás-ban felvetette az Útközben legfőbb problémáit. Az élettől elszakadt, fejlődést gátló vetetők kérdése már akkor foglalkoztatta. De a megoldás szükségképpen felemás volt. Mert amíg kárhóztatta az egyes funkcionáriusok körül kialakult személyi kultuszt, és harcolt a megcsontosodás ellen, addig ő maga sem tudott szabadulni a Sztálin körüli személyi kultustól, és egyes alakjainak úlídealizált, mondhatjuk — sematikus megformálása a jogos bírálat ellanyhulásának irányában hatott.

Az Aratás-ban felvetett házassági konfliktus ábrázolása és megoldása már akkor megragadta az olvasót mélyen emberi tanulságaival. Az Útközben házassági problémáját azonban tanulságaiban gazdagabbnak, lélekrajzában árnyaltabbnak érezzük.

Az író ebben művében úgy nevezett «kényes kérdéshez» nyúl, és — meg kell vallanunk — kényes igényességgel. A kényes kérdésekben, a veszélyesnek látszó utakon imponálóan, magabiztosan mozog. Mi teszi ezt számára lehetővé? Két iránytűje van: megingathatatlan, pozitív hőseivel vetekedő kommunista meggyőződése és a már emlegetett Tolsztojra emlékeztető életismeret.

Hit a szocializmus igazságában és a «kényes problémák» ebből fakadó merész kezelése, a gazdag lélek- és társadalomrajz, az ábrázolás művészete — ezek emelik Nyikolájeva regényét a XX. Kongresszus szellemében fogant, a Sztálin halála óta eltelt időszak egyik legigényesebb és legjelentősebb alkotásává.

SZABÓ KÁROLY